

25)

E 143/18/8

ÚJSZÖVETSÉGI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA: Dr. ERDŐS KÁROLY
EGYETEMI NY. R. TANÁR. DEBRECEN, EGYETEM

---

8. FÜZET

1942

TARTALOM: Az első teljes magyarnyelvű újtestamentom. 1—9. — Karner K., Isten igazsága. (Könyvismertetés.) 10—11.

Az első teljes magyarnyelvű újtestamentom.

Ezelőtt négyszáz évvel, 1541-ben, Újszigeten megjelent az első teljes magyarnyelvű újszövetség ezzel a címmel: Új Testamentū Magyar nyelvű mell'et az Görög es Diak nyelvűl tyonnan fordítank az Magyar népnek Kereszt'en hűtben valo ippűlisire.

A negyedrét nagyságú könyvben a címlap után négy számozatlan levélen jön az ajánlás, amelyet latin nyelven I. Ferdinánd gyermekeihez, Miksa és Ferdinánd királyi hercegekhez intézett Sylvester János, az újszövetség fordítója. A számozatlan levelek után 208 + 158 levélen van az újszövetség fordítása, azután különböző címek alatt különféle megjegyzések és tudnivalók 14 számozatlan levélen. A könyv tehát 384 levél, azaz 768 lap, sok fametszettel. A betűk nem latin, hanem gót (fraktur vágású) betűk, mivel Nádasdy Tamás ezekkel „a Németországban akkorta újdonságzámba menő betűtípusokkal szerelte fel”¹ az Újszigeten létesített nyomdáját.

A címlapon szembeötlik az „újonnan fordítank”² kifejezés. Az újonnan a mai nyelvhasználat szerint azt sejtetheti, hogy már megelőzőleg megjelent volna. Sylvester korában azonban ez a szó a noviter fordítása volt³ és azt jelentette, amit a görög καινός: újdonságképpen, mint újság. Így értette ezt a complutumi biblia kiadója is, amikor az 1514-ben nyomott legelső görög újszövetség címlapjára oda nyomatta „nouiter impressum”.⁴ Az újonnan szó mai jelentésére akkor latinul az iterum, rursum, magyarul: ismét, megint szavakat használták.

¹ Novák László, Nyomdászatomk 500 esztendeje. Budapest, 1940. 78.

² Ettől kezdve a Sylvester szövegét hangzás szerint idézem.

³ Szenci Molnár Albert, Dictionarium. Heidelberg, 1621.

⁴ A tulajdonomban levő eredeti példány címlapjáról.

Ára 40 fillér.

A címiap szerint a fordítás „görög és diák nyelvből“ készült. Hogy melyik görög szövegből, annak megállapítása abban az időben nem játszott nagy szerepet, hiszen az újszövetségnek 1541-et megelőzőleg mindössze 20 kiadása volt,¹ amelyeknek negyedrészt Erasmus öt kiadása (1516., 1519., 1522., 1527., 1535) tette. Mivel a Comma Joannaeum (1Ján 5, 7—8) benne van a sylvesteri fordításban, ezért megállapítható, hogy nem a két első erasmusi kiadást használta.

I. 1. Az általános vélekedéssel szemben² nyilvánvaló a futólagos összehasonlítás után is, hogy Sylvester elsősorban nem a görög szöveg, hanem *Erasmus fordítása* (E) után dolgozott. Lássunk a sok és kétségtelen bizonyíték közül néhányat:

a) Mt 11, 5-ben Sylvester (Sy) így fordít: az szeginyek örömet fogadják az evangéliomot; E-nál ezt olvassuk: pauperes laetum accipiunt evangēlii nunciūm; a Vulgatában (V) ez van: pauperes evangelizantur: az eredeti görög szövegben (G): *πρωχοὶ εὐαγγελίζονται.*

b) Mt 17, 14: Sy: Egy ember térdet hajtván; E: Flectens genua; V: Genibus provolutus; G: *γονυπετών.*

c) Mt 21, 41: Sy: Gonoszúl veszti űket, mikíppen hogy űk es gonoszok; E: Mali quum sint, male perdet illos; V: Malos male perdet; G: *κακῶς ἀπολέσαι αὐτοῦς.*

d) Mt 22, 34: Sy: Bedugta volna a sadduceausoknak az ő szájokat; E: Obturasset os sadducaeis; V: Silentium imposuisset sadducaeis; G: *ἐφίμωσε.*

e) Mt 28, 13: Sy: Azok orozták el, mikoron ti elaludtatok volna; E: furati sint eum, vobis dormientibus; G: *ἔκλεψαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένων.* Ennek megfelelőleg fordít V.

f) Mk 2, 22: Sy: Senki nem tölt must bort; E: nemo mittit vinum mustum; V: nemo mittit vinum novum.

g) G 2, 11. 14: Sy: Péter; E: Petrus; V: Cephas. E két helyen ugyan az erasmusi görög editiókban is Πέτρος olvasható, de ennek hatására 2, 9-ben Pétert ír, pedig e helyen E a görög szövegben is, latin fordításában is Cephas-t ír.

h) G 2, 14: Sy: egyenes lábbal; E: recto pede; V: recte; G: *ὀρθοποδοῦσι.*

i) 1P 5, 2: Sy: őrizzitek, amennyire erőtök vagyon, a Krisztusnak nyája nipit. E: pascite quantum in vobis est gregem Christi; V: Pascite qui in vobis est gregem Dei; G: *ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνίον τοῦ Θεοῦ.*

2. Erasmus mellett *használta a Vulgatát* is. Lássunk erre is néhány bizonyos példát:

¹ Schaff, Ph., A Compendium to the Greek Testament and the English Version. New York, 1896.

² Beöthy Zsolt, A magyar irodalom története. Budapest, 1896. I. 162., Pintér Jenő, A magyar irodalom története. Budapest, 1938. I. 128.

a) Mt 10, 25. 12, 24 és 27-ben Mk 4, 22-ben, Beelzebub olvasható szemben a görögben és E-nál levő Belzebul-lal; de már L 11, 15. 18. 19-ben a Vulgata ellenére Beelzebul-t ír.

b) Mt 27, 8: Sy: Hivattaték az föld hakal damanak, azaz vir földinek; V: Vocatus est ager ille, Haceldama, hoc est, ager sanguinis; E-nál és a görögben nincs meg a hakal dama.

c) Mk 6, 12: Sy: hogy a bűnökből kitérnének és íleteket megjobbítanak; V: Ut poenitentiam agerent; E: Ut resipiscerent.

3. A latin fordítások használatának eme hangoztatása nem jelenti azt, hogy valótlanságot írt Sylvester, amikor a címben a görög nyelvet említi. Elvértve meglátszik, hogy a *görög szöveg* is előtte volt. Így

a) Mk 6, 21-ben Sy ezt írja: Az ezer níp előtt iaro vitezeknek. Ezt nem írta volna, ha csak az E és V fordítás tribunis szava van előtte. Itt a görög *χιλιάρχους* szót fordította:

b) Jel 3, 19-ben szintén a görög szöveg követése állapítható meg ebben a mondatban: Sy: En az kiket szeretek, megfeddem bűneiről és megtanítom; G: Ἐγὼ ὅσους ἐὼν κίλω, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. E: Ego quoscunque amo arguo et castigo; V: Ego quos amo, arguo et castigo. A megtanítom szó a görög szövegnek felel meg, nem a latin fordításoknak.

4. Sylvester körültekintő munkásságára és sokoldalúságára mutat az, hogy a *német fordítást* is, minden valószínűség szerint a Lutherét, figyelemmel kísérte. Nyomára akadunk ennek a munkája végéhez csatolt különböző jegyzetek között, amikor a malata szót magyarázza. L 15, 16-ban ezt a szót a tékozló fiú történeténél használja a disznó eledelére, a *κεράτιον*-ra. „Ez szóval ilník, — úgymond, — mikoron más szót nem találánk...“ „az Nímetek ser seprűnek fordították“.¹ Luthernél: Und er bekehrte seinen Bauch zu füllen mit Träbern.

5. Egészen meglepő, hogy Mt 23, 5-ben a homlok-kötőre nem az Erasmusnál és Vulgatában található phylacterion-t írja, ami egyébként a görög szövegben is van, hanem a totaf szót írja, amely az eredeti héber szó többes számában: **תפילין** az Ex 13, 16-ban található. Bizonyos tehát, hogy Sylvester, aki később Bécsben a héber nyelv tanára lett, értékesítette héber tudását az újszövetség magyar fordításában.

*

II. Jellemző a Sylvester fordítására, hogy a szavakhoz nem köti magát szigorúan és bár a munkája nagyegészében fordítás, mégis nem egy helyen a betoldásokkal, vagy körülírásokkal csaknem a magyarázat terére lép.

¹ Ez újabb adat lehet Trócsányi Zoltán érveihöz, aki a Magyar Nyelv 1928. évf. 15—17 lapjain Sylvester német nyelvi tudását igazolja.

1. Ahol a görögben *κύριος*, latinban Dominus van, ott a magyarban szinte gépiesen Úr Istent ír. (Mt 2, 13. 19. 3, 2 Mk 1, 3. 13, 20 L 1, 6. 11 R 16, 12 és még igen sok helyen.) Ezt a betoldást annyira gépiesen végzi, hogy Mt 28, 6-ban ezt olvassuk: Jövetek el, lássátok meg az helt, holott helyhez tettük volt az Úr Istent; vagy L 13, 15-ben, amikor Jézus vitatkozik a zsinagóga fejével, ezt olvassuk: felelvén pedig üneki az Úr Isten mondá... holott itt az Úr Jézus szólott. Ennek a betoldásnak fordítottját is megtaláljuk pl. Mt. 12, 4-ben, miképpen ment légyen be az Úr Istennek házába, az eredeti szövegben nyoma sincs az Úr szónak.

Hasonlóképpen teméntelenszer fordul elő a jövő idő jelzésére a „jövendő“ szó ilyenformán: Mt 1, 21: Ez idvezíti jövendőre az ű nípit az ű bűneiből; Mk 14, 27: Elverem jövendőre a pásztort és az juhok ide és tova fognak szakadozni; R 15, 9: Az pogány nipek az irgalmasságirt az Istent dicsírik jövendőre. És így tovább.

Se szeri, se száma az ilyes pótlásoknak. Lássunk a rengeteg sokból néhányat: Mt 3, 6: Vallást tivin az ű *tulajdon* bűnökről; Mt 7, 7: zörgessetek és *ajtó* nyittatik tinéktek; Mt 27, 63: Jézus kediglen *veszteg* hallgat vala; Mk 5, 34: Gyógyulj meg az te *Istentül való* csapásodból; Mk 15, 31: Egyebeket megszabadított a *veszedelemtül*, ű magát nem szabadíthatja meg; R 10, 14: Miképpen fognak kedig hinni annak, akiről *semmi* nem hallottanak? G 4, 6: Mivel az *Isten* fiai vagytok; Jk 1, 23: Mert ha ki hallgatója az *isteni* beszédnek; Jel. 3, 19: Én az kiket szeretek, megfeddem *bűnirül*. És így tovább.

2. A betoldás olykor *körülrássá* bővül ki. Ilyen is igen nagy számmal található. Mt 3, 3: Tegyíték, hogy kész legyen az Úr Istennek uta, tegyíték egyenessé az ű ösvenyit; Mt 12, 47: Amaz te anyád és az te atyádfiai ott künn állanak, és azon igyekeznek, hogy teneked szóljanak; Mk 9, 23: Ha hiheted azt, minden dolog lehetséges annak, azkinek hűte vagyon; L 1, 6: Igazak valának kediglen mindketten az Istennek előtte és űmagokat viselik vala minden feddís nélkül az Úr Istennek minden parancsolatiban és minden jó mielkedetekben, melyek embert igaznak mutatnak; R 1, 28: És miképpen jónak nem láttaték ünekiék, hogy az Istent megesmérnék, azoképpen az Isten is oly észbe engedé űket esni, mely nem dicsíretnek; Jel 2, 4: Az te szeretetedet elhagyád, melyben először valál.

3. A betoldás, ha itt-ott egy szóból áll is, már *magyarázat*-nak vehető. Igen gyakori jelenség ez az *ó* szó betoldásánál a törvény szó előtt, ilyenformán: Mt 5, 18: Egy kis betű, avagy mentül kisebb punct el nem múlik az *ó* törvénybül, míg nem mindenek megleendnek. Az *ó* törvénnyel aztán sokszor találkozunk, pl. Mt. 5, 17. 7, 12 L 10, 26 R 3, 19—21-ben négy ízben és e levél többi részében is, hasonlóképpen a galatákhöz írt levélben gyakorta, G 2. 16-ban három ízben, aztán 2, 21 és így tovább.

szembe is állítja az ó törvénnyel az új törvényt G 2, 19 : Én az új törvénynek általa az ó törvénynek megholtam.

A magyarázat igen gyakran hosszabb. Pl. : Mt 5, 22 : Valaki kediglen az ü atyjafiának ezt mondja : Py te tunia es hituan ember, erre kötelezi ű magát, hogy üreá tanács gyűljön ; Mt 5, 26 : Mignem fizetist tüssz az utolsó pinziglen, mely pinz quadránsnak mondatik ; Mt 6, 16 : továbbá mikor böjtölendetek, ne legyetek pokolkedvűek és szomorú orca mutatók : Mt 9, 2 : És íme hozának úneki egy kór embert, kinek inai helyekről elindultanak és megszaladtanak, ki ágyban fekszik vala ; Mt 13, 12 : Mert többre több adatik annak, az ki sok isteni ajándíkot vett és az elvett ajándíkkal il és az nagyobb bűsígvel fog lenni. Az ki kediglen sokat nem vett, és az mit vett is, vele nem il, attul elvitetik az is, az mi isteni ajándíkot bír ; Mt 16, 13 : Mikoron eljűtt volna az Jézus Cezaria nevű városnak tartományiba, melynek Filep király adta vala ez nevet ; Mt 20, 10 : Únekiek is fejenkint egy-egy napi műet adának, mely egy dénár pinzt teszen ; Mt 20, 16 : Mert sokan vagynak azok, az kiknek hivatalok vagyon, kevesen vannak kediglen, az kik arra válnak ; Mk 1, 15 : Vegyéték eszetekbe magatokat és jobbítsátok meg az ti íleteteket és higgyetek az evangéliomnak (μετανοείτε καὶ πιστεῦετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ) ; R 6, 1 : Mit fogunk annakokáírt mondani? megmaradjunk-i az bűnben, hogy az Istennek kedve nagy bűsígvel mutassa magát mihozzánk? G : 4, 25: Mert az Agar ugyanazon hegy Arábián, melyet Sina hegynek hínak, az város fele vagyon kediglen, melyet mostan Jeruzsálemnek hínak. Ezt így folytathatnók tanulságosan tovább is.

A magyarázatot egészen *dogmatikai fogalmazásban* adja Mt 11, 27-ben így : Mindezeket az én Atyám adta énnékem. És senki nem esméri a Fiú Istent, hanem csak az Atya Isten és az Atya Istent senki nem esméri, hanem csak az Fiú Isten és az kinek a Fiú Isten akarándja megjelenteni.

4. A nyelvnek nagy mestere Sylvester, de mégis nem egyszer küzd a nyelvvel, hogy megfelelő szót találjon. Ismeri az oszlop szót (Jel 3, 12), és mégis ugyanazzal a szóval kapcsolatban G 2, 9-ben ezt olvassuk : És mikoron Jakab és Péter és János, kik kólábaknak láttatnak vala lenni, megismertik volna az én nékem adatott ajándíkot...

Nem kívánhatjuk, hogy kialakult *bibliái szókincse* legyen. Nem is lehet, mert hiszen bár középkori magyar irodalmunk volt, de ez nem volt elterjedett, sem általánosan ismert. Neki magának kellett megkísérelni a keresztyén műszavak alkotását.

a) A *ὁ πλησίον*-ra még nincs meg a *felebarát* szava ; ACs 7, 27 és R 15, 2-ben atyafi szóval fordítja, a többi helyen (Mt 19, 19. 22, 39 Mk 12, 31. 33. L. 10, 27. 29. 36 R 13, 9. 10 G 5, 14 Ef. 4, 25 Jk 2, 8 Zsi 8, 11) *közel való ember*-t ír, például Mk 12, 31 : szeressed az te közel való emberedet, mint temagadat,

b) A *χαρίς*-ra még nincs meg a megfelelő szava. Az apostoli levelek elején isteni kedv-nek, Isten kedvé-nek, vagy egyszerűen kedvnek van fordítva. Ugyanígy általában a levelek többi részében is. De már ugyanez a szó „ingyenben való választás“, illetve „ingyenben való dolog“ a Római levélben így: Annakokáért ezenképpen ez mostani időben is az maradik níp az Istennek ingyenbe való választása szerint vagyon. Hogyha ingyenbe vagyon, immáron nem jó műelkedetektől, Mert az ingyenbe való dolog immáron nem esik ingyenbe. Ha kediglen is műelkedetből, immáron nincsen ingyenbe való dolog. Mert ha ingyenbe való dolog volna az jó műelkedet immáron nem volna jó műelkedet (R 11, 5—6). Vagy egy másik helyen egyszerűen = ingyen, im itt: Annak okáért az hitből adatik az örökség, mint ingyen R 4, 16.

c) A *πνεῦμα*, spiritus. szóra megvan a magyar szava: a *lélek* (lélek), de már a tisztátalan lelkekre a *szellet* szót használja, amelyik szó középkori kodexeink magyar bibliai szövegében szintén előfordul. Sylvester következetesen csak a tisztátalan lélekre használja, de egyes helyeken fertelmes szelletnek (Mt 12, 43 Mk 1, 26. 27. 4, 30. 5, 8. 13. 6, 7), másutt gonosz szelletnek (Mk 9, 17. 20), ismét máshol (Mk 1, 23) pokolbeli ördögnek fordítva.

d) Változatosságot látunk a *παραβολή* fordításában. Általános-ságban „*hasonlatos beszéd*“ körülírással fordítja, például: Mt 13, 2: Sokat prédikál vala únekiek hasonlatos beszédnek általa. De ismeri és használja a példabeszéd szót is (Mt 21, 45).

e) A *λόγος* Sylvesternél: *beszéd*: Jn 1, 1: kezdetben vala az beszéd és az beszéd az Istennel vala és Isten vala az beszéd. Itt is érezhető Erasmus hatása, aki sermo-val fordít és látszik a Vulgata mellőzése, amelyben verbum van. De viszont például 1Kor 14, 36-ban: Avagy titőletek vette eredetét az Istennek ígéje? Itt már az íge szót használja, pedig Erasmusnál itt is sermo van.

f) A *hipokritára* 18 helyen ezt a gazdag tartalmú kifejezést használja: tettetes szentségű: Mikoron alamizsnát adsz, ne kűrtöljenek előtted, miképpen a tettetes szentségű emberek tesznek (Mt 6, 2, aztán 6, 5. 16. 7, 5. 17, 7. 16, 3. 23, 13. 14. 15. 23. 25. 27. 29 Mk 7, 6 L 6, 42. 11, 44. 12, 56. 13. 15.). Csak két helyen használja röviden így: tettetes: Mit kísértetek engem ti tettetes emberek? (Mt 22, 18 és 24, 51).

*

III. A szatmári i-ző nyelvjárásban van írva a fordítás, mindamelllett Sylvester e munkájának olvasása élvezetes, mert *nyelv-gazdagsága* feltűnő.

1. Megmutatkozik ez a *szóképzésben*, mint például gyermecske (Mt 18, 5. 21, 15), haragosság (Mk 3, 5), világtartó = gyertyatartó (Mk 4, 21), vérkórság (Mk 5, 25), megkovászosul (Mt 13, 13), hulladék (Mk 7, 28) alkotvány (L 9, 20) havas (= lunatikus Mt 17, 15) házasul (Mt 19, 10), rakás (= structura Mt 24, 1) és így tovább,

2. Szógazdagsága látszik *synonimokban* is : irgalmazok jövedőre avval, valakin szívem megesik és könyörülök azon, valakin könyörületessigre indulok (R 9, 15). Vagy egy másik példa: Tudom vala, hogy kemény ember vagy, aratsz ott, ahol nem vetettél és gyűjtesz onnan, az holott nem hintettél (Mt 25, 24). A cselekvésre egyformán használja a műelkedik (R 11, 6), munkálódik (Jel 2, 9), cselekszik (R 13, 19 és tesz (R 7, 15) szavakat.

3. Nagy bőségben találjuk ebben a fordításban az *elavult* szavakat.

a) Ezek közül elsőnek említhető az *állat* szó, amely abban az időben a lényeket, a mivoltot jelentette. Így találjuk például ilyen összetételekben : ne adjátok az szent állatot az ebeknek (Mt 7, 6) ; az új bort új tömlőkbe töltik és egyetembe mind e két állat megmarad (Mt 9, 17) ; mennyivel nemesb állat az ember a juhnál? (Mt 12, 12) ; és annak értelmét nem veszi, eljő amaz gonosz állat és elragadja azt (Mt 13, 19) ; a templom, amely az aranyat szent állattá teszi (Mt 23, 17) ; az oltár, amely szent állattá teszi az ajándékot (Mt 23, 19) ; a lélek vigyázó állat, de a test nehéz és erőtelen (Mt 26, 41) ; minémű hozzá illendő állathoz vessük (az Istennek országát) (Mk 4, 30). Lelki állat az Isten és azoknak, kik űtet imádják, lélekben és igazságban kell imádni (Jn 4, 24) ; mikoron gyermekek volnánk, ez világi teremtett állatoknak birtoka alatt valánk (G 4, 3) ; én vagyok az alfa és az ómega, kezdet és vég, az Űr Isten mondja, ki állatja szerint nagyon, volt és ki eljövendő (Jel 1, 8).

b) Az állat szóval való összetétellel találkozunk az *asszony-állat* szóban (Mt 9, 20. 22. 11, 11. 13, 33. 26, 7. 10. 12. 27, 55. 56. 28, 5 Mk 5, 25. 32. 33. 7, 25. 26. 28 és még igen sok helyen) ; de használatos az *asszonyember* szó is (Mt 15, 22. 25. 27. 28. 38. 19, 4. 6. 21, 31. 22, 27. stb.). Megtalálható az *asszony* szó magában is (Mt 12, 42. 22, 28 Mk 7, 26 stb.)

c) Meglepő a *nikik* szó, amely irodalmi nyelvi alakjában = nékik és a *némely* szótőnek olyan alakja, mint az amely, valamely szónak az aki, valaki szó. Például : valának kediglen ott nikik az írástudóknak közöle, kik ott ülnek vala (Mk 2, 6) ; vagy : Vagynak nékik, kik küsziklás helyre veszik az magot (Mk 4, 16). Ez a szó, amely Heltai fordításában is bőven található, ma már kiveszett. A mai nékik szó helyett Sylveszter ünekiek szót ír. (Mt 20, 10).

d) A húsvét helyett a *husít* szót használja és ezt az alakot védi is a fordítás végén levő magyarázatokban.

e) A vél, gondol igék értelmében megtaláljuk nála az *elavult alít* igét (Mt 5, 17. 6, 7. 13, 34. 20, 10. 24, 44. 26, 53).

f) A Kolozsvárt ma már csak a hidelvei szóban élő *elve* szót megtaláljuk a folyón *túl* értelemben ilyenformán : Zsidóországnak határiba a Jordán elve (Mk 3, 8. 10, 1 stb.).

g) Az *éh* szó Sylvesternél még melléknév : az Ű tanítványi

kediglen éhek valának (Mt 12, 1. 3. 25, 44); a *kór* szintén mellék-név: az sereg nip hoz vala... félszeg embereket és sok egyéb kórokat (Mt 15, 30); kór valék és hozzám láttatok (Mt 25, 36. 39. 43. 44 Mk 2, 5. 6. 9. 10. 6, 13. 55. stb.).

h) A *holott* szó még mindenütt = hol: holott vagyon az zsidóknak királya? (Mt 2, 1 és még igen sok helyen).

4. Szokatlanul hangzik ma már néhány olyan szó, amelynek napjainkban más a jelentése, mint Sylvester korában volt. Így például:

a) Vajjon kicsoda a hű és bölcs szolga, kit az ő ura házabeli szolgálai fővé tett, hogy *abrákot* adjon őnékiek, mikoron annak ideje vagyon (Mt 24, 45).

b) Éjféiben kediglen *üvöltés* lön: ime az vőlegény (Mt 25, 6).

c) *Elmúlik* = praetereo, elmegy; Jézus el akar vala múltni mellőlök (Mk 6, 49). Azok, akik onnan elmúlnak (elmennek) vala, szidalmazzák vala ütet. (Mt 27, 39).

d) *Vitorla* = kárpit; a templomnak vitorlája két részre szakada (Mt 27, 31).

Verba valent, sicut nummi.

*

IV. Az újszövetség nyelve általában nem nehéz, némely hely azonban nagyon megpróbálja a fordító képességét. Sylvesternél is nem egyszer látjuk, hogy birkózik a szöveggel. Így például Mt 11, 12: az János Baptista ideitül fogva mindez napiglan az mennyeknek országa erőszenvedisben vagyon és azok ragadják el azt, akik arra nagy erővel erőlködnek.

Aránylag kevés hibás fordítása közül lássunk egynéhányat. Előbb olyat, amelyik *félreértésből* származik:

1. a) Mt 12, 20: E: Arundinem comminutam non confringet. Sy: Az apróra töretett nádat egybe nem fogja rontani... V: Arundinem quassatam non confringet.

b) Mt 24, 34: Sy: El nem múlik ez emberi életnek ideje. E: Non praeteribit aetas haec: V: Non praeteribit generatio haec.

2. *Hibás fordításai* között találunk olyanra is, amely elnézésből történt saját hibája. Így például: a) Mt 22, 16: Sy: És két tanítványokat bocsáták űhozzá. E: Et ad illum emittunt discipulos suos; V: Et mittum ei discipulos suos. Nyilvánvalóan a suos-t duos-nak nézte és e szerint fordította kettőnek.

b) Mk 1, 30: Sy: Az Simonnak kediglen felesige fekszik vala. E: Socrus autem Simonis decumbat, V: más szórenddel ugyanígy ír. A socrus szó anyóst jelent, nem pedig feleséget, mint ahogy tévedésből Sylvester írta. Az elnézés annyival nyilvánvalóbb, mert Mt 8, 14-ben és L 4, 38-ban Sylvester is napát fordít.

*

V. Sylvester fordítása 1574-ben Bécsben második kiadást ért Stainhoffer nyomdász költségén és betűivel. A címlapján azt említi a nyomtató, hogy Sylvester bibliáját megigazítva adja. Módomban volt a második kiadásnak egyik, tulajdonomban lévő példányát összehasonlítani a debreceni Kollégiumunkban meglévő első kiadásnak erősen csonka példányával. Az összehasonlítás arról győzött meg, hogy a második kiadás azáltal, hogy nemcsak egyes betűket szedett igen sokszor más betűvel, így például az e betű helyett c betűt, hanem több helyen elnézésből egy-egy sort is kihagyott, mögötte van az első kiadás szövegének, amelynek nagy részét igen nagy gonddal a szakképzett nyomdász Abádi Benedek készítette. A megigazítás mindössze annyiban mutatkozik, hogy a „közel való ember“ helyett az első könyvektől eltekintve *felebarátot* találunk és a Római levélben az „ingyen való választás“ helyett a *kegyelem* szót.

Reánk, mai nemzedékre intő mégis ez a második kiadás, mert ha egy idegen ajkú idegen nyomdász idegen városban a magyar népnek szolgálatot óhajtván tenni, kinyomtatta másodjára ezt a művet, akkor a mai nemzedéknek is kötelessége lett volna a tudomány és nemzeti művelődés érdekében az első kiadást újra nyomtatni.

1918-ban, amikor a magyar bibliákat nem tudták kiszállítani az amerikai magyar reformátusok részére, a Brit és Külföldi Biblia Társulat New Yorkban fotocopia útján lenyomatta a teljes magyar bibliát, a következő évben ezt megismételte és 1920-ban a lemezeket Londonba hozatva, a teljes magyar bibliát harmadjára is kinyomtatta. Itt is, ekkor is idegen nemzetbeliek hoztak áldozatot a magyar biblia újrayomására.

Idős Révész Imre Sylvesterről írt munkájában¹ Sylvesternek protestáns volta mellett kardoskodik, Dankó József² a bécsi egyetem egykori héber professzora Sylvester római katolikus voltát vallja ily tárgyú munkájában. Milyen szép lett volna, milyen magasztos lett volna ebben a véres, ellenséges világban, ha a római katholicizmusnak, a protestantizmusnak és a magyar tudományos élet vezető intézményeinek közös költségén az első teljes magyar nyelvű Újtestamentom négyszázados fordulóján együttesen kiadták volna Sylvester Újtestamentomának első kiadását.

1941.

Erdős Károly.

¹ Révész Imre, Erdősi János magyar protestáns reformátor. Debr., 1859

² Dankó Josef, Joannes Sylvester Pannonius (Erdősi), Wien 1871

Isten igazsága : Pál apostol levele a Rómabeliekhez. Fordította és magyarázta Karner Károly lic. theol. dr. phil. egyetemi tanár. Győr, 1942. A „Keresztyén Igazság“ kiadása. 8°, VIII. + 190 lap.

Magyar protestáns theologiai irodalmunkban minden kommentár megjelenése számottevő esemény, mert egyre jobban érzi egész egyházi életünk, hogy kommentárookra égetően szükség van. Nagy várakozással nézünk aztán egy olyan kommentár elé, mint a kezünkben lévő, amelynek szerzője már adott ki igen jó magyarázatot akkor, amikor 1935-ben Máté evangéliomáról írt exegeseisét megjelent.

E mű rendszere ugyanaz, mint amelyik Máté magyarázatában látható, amint hogy mind a kettő „az Újtestamentum szent iratai“ fő cím alatt az egész Újszövetség magyarázatát tartalmazó vállalkozásnak egyes kötetei. Itt is megvan az Előszó, Bevezetés (1—5), Magyarázat (6—115) és Függelék (116—190). Nincs meg az indexnek megfelelő Tájékoztató, amelyet Szerző a részletes tartalommutatóval pótol.

A könyv tartalma természeténél fogva három felé tagolható : 1. fordítás, 2. magyarázat, 3. a függelékben olvasható tanulmányok.

1. A fordítás, amely nem köti magát egyik eddigi magyarnyelvű fordításhoz sem, úgy élvezhető legjobban, ha egyfolytában végigolvasuk. Ebben az esetben meggyőződünk arról, hogy a fordító teljes igyekezetével azon volt, hogy megértse az apostol mondanivalóit és azokat a mai nyelven megértesse olvasóival. A fordítás gördülékeny, folyamatos és annyira lebilincselő, hogy az ember nem szívesen hagyja abba az olvasást, míg a végére nem ér. Alig van benne olyan hely (5,16. 17. 6,5. 7,13.), amelyik nehezen érthető.

Mivel új a fordítás, nem tagadható, hogy itt-ott szokatlanok a fülünknek egyebek között az ilyen részletek : 1,21 : megfontolásaikkal hiábavalóságra jutottak és sötétség borult oklatan szívükre ; vagy 2,18 : mérlegelve a lehetőségeket a lehelyesebbet választod ; avagy 5,4 :

az állhatatosság tesz kipróbálttá és a kipróbáltság alapozza meg reménységünket ; és még több ilyen. Semmi kétség nincs a felől, hogy ezek a mondatok az igazi érteleme megközelítését célozzák, de nagyon meggondolkoztatja a bibliamagyarázót az, hogy olyan szavakkal találkozunk e fordításban, amelyeknek megfelelő szó az eredeti szövegben nincs.

Szerző maga is érzi ezt a nehézséget, éppen ezért nem egy helyen szegletes zárójelben olyan szavakat közöl a fordítás szövegében, amelyeket megvilágításra szánt, de a zárójellekkel felhívja a figyelmet arra, hogy ez nem tartozik az eredeti szöveghez. Lássunk ezek közül is néhány példát : 9,10 : de nemcsak [Sára szolgálhat például], hanem Rebeka is ; vagy 9,16 : ennélfogva nem azon múlik [Isten kegyelme], hogy akar-e, vagy fut [azaz igyekszik] az ember, hanem azon, hogy Isten könyörül-e ; avagy 11,18 : ha pedig kérkednél [vedd fontolóral], nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged ; máshol 12,8 : ha valaki a [lelkipásztori] intés ajándékát nyerte, gyakorolja ezt a [lelkipásztori] intésben ; és így tovább. Lehetne ezekhez és a többi, itt fel nem soroltakhoz megjegyzéseket fűzni, minthogy azonban erre elegendő tér nem áll rendelkezésre, aztán meg ahány ember ; annyiféle megjegyzést tehetne, ezért a magam részéről általában megértéssel vagyok eziránt a külföldön sem ismeretlen nálunk már Komjáthy Benedek által elkezdett fordítási módszer iránt.

Egyetlen hely van, ahol a fordítást semmiképpen sem tudom el fogadni, ez pedig 15,16, amely így hangzik : „Így kell nékem — Jézus Krisztusnak a [pogány] népekhez küldött papjaként — Isten evangéliumának szent szolgálatát végeznem“. Nem tartom ugyanis helyénvalónak azt, hogy a λειτουργίαν papnak fordítja a szerző, amikor ugyanő 13,6-ban ugyanezt a szót szolgának és igei alakját 15,27-ben szolgálni igével fordítja. Tudom jól, hogy e szó használatát megmagyarázza a 109. lapon és magyarázata

tetszetős is, de én mégsem használtam volna a fordításban a pap szót.

2. A munka derekas része a magyarázat, amely világos, érthető, tartalmas, széleskörű és meggyőződésszerű. Épp ez utóbbi tulajdonságából következik, hogy a vele szemben itt-itt mutatkozó más véleménynek felsorolása és bizonygatása nem lenne egyéb, mint a Szerző által is és minden szakember által is ismert nézetek láncolata, amelyek sem a másik fél meggyőzését nem eredményeznék, sem lelki épülést az olvasóknak nem nyújtanának.

3. Ugyanezt lehet mondani arról a nyolc tanulmányról, amelyet Szerző a Függelékben közöl. Az Újszövetség legfontosabb kérdéseit, a páli értelmezés sarkételeit fejtegető közlemények ezek, amelyek a legújabb irodalom fegyverbevitelével,

tárgyilagosságra törekvő gondossággal készültek és eszméltetésre, elmélyedésre buzdítják, hasznos tanulmányhoz juttatják a figyelmes olvasót. Az áldás teljessége úgy fakadna e könyv nyomán, ha az efféle kérdésekkel foglalkozók össze tudnának jönni és megháynákvetnék az örök Mester által kívánt atyafiságos szeretetben mindazokat, amik a magyarázatban és a függelékben vannak s így jutnának el együttes kristálytisztá, a Pál írását legjobban kifejező értelemre. Ezek közé a vitatárgyak közé tartoznának a 7.5. 14. 18. 25. 8,3—9. 12. 13. 13,14. fordításában és a 157—161. lapokon olvasható „hústest” fogalma és még több más.

Szerző alaposan átgondolt munkát végzett s jutalma az olvasók szívében munkája nyomán érzett köszönet.

E. K.

Az „Újszövetségi Füzetek“ eddig megjelent számainak tartalma:

1. füzet. *Az újszövetség magyar fordításai a reformáció óta. — Az újszövetség fordításának alapelvei példákkal.* — Ecsedi A., *A legnagyobb apostol* (könyvismertetés). Ára 50 fillér.
2. füzet. *Néhány megjegyzés az új Károli-revizió próbafüzetére.* — Alázatlanság. — Nyúljanak meg a szemünk. Ára 40 fillér.
3. füzet. Erdős József, *Pál apostol római levele nyolcadik részének értelmezése.* — Erdős Károly, *Miképpen állhat meg a Máté 24 : 34 verse?* — Lic. Dr. Karner K., *Máté evangéliuma* (könyvismertetés). Ára 50 fillér.
4. füzet. *Komjáthy Benedek zárójelei és synonymjai.* Ára 40 fillér.
5. füzet. Erdős József, *Pál apostol római levele 9—11. részének értelmezése.* Ára 1 pengő.
6. füzet. Erdős Károly, *Átdolgozás vagy revízió.* — Orosz Árpád, *A Jelenések könyve 38-as revíziójának bírálata.* Ára 80 fillér.
7. füzet. *Az „Ilti” ige az újszövetség Károli- és Káldi-féle fordításában.* Ára 40 fillér.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

13245 / 1958